

“Şar Dağı Ayakdaşları” Kitabı ve Yugoslavya’yı Anlamak
Understanding The Yugoslavia and The Book of Şar Dağı Ayakdaşları

Faruk GEZGİN*

Özet

09.10.1960'ta Yugoslavya-Makedonya'nın Gostivar şehrinde doğan ama baba tarafının oturduğu Raptiştah'ta (Vrapçište) büyüyen ve ilköğretimi de orada bitiren Kerametttin Şar, Makedonya vatandaşı iken soyadı Şaban'dır. Gostivar'daki lise öğreniminden sonra girdiği Üsküp'teki Kiril ve Metodiy Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni 19.01.1987'de bitirdi. Bir süre Gostivar'da Boris Kançeski Devlet Hastanesi'nde pratisyen hekim olarak çalıştı. Askerliğini yaptıktan sonra eski görevine döndü. Yugoslavya'nın dağılması sırasında, Türk Demokratik Birliği'nin- sonra Türk Demokratik Partisi adını alacaktır- kurucuları arasında yer aldı. Kendisine genel başkanlık teklif edildi ama o, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Bölümü'nde ihtisas yapmayı tercih etti. 1996'da İç Hastalıkları Uzmanı oldu. Sonra Acıbadem Hastanesi'nde ¹çalışmaya başladı. Kerametttin Şar, anı roman olarak nitelediği “Şar Dağı Ayakdaşları” eserinde, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ayrı devletler kurulurken, Müslümanların yaşadığı sıkıntıları, acıları ve bilhassa Boşnaklara yapılan katliamı anlatmaktadır. Yazar, Müslüman Arnavutlar ve daha çok da Türkler ve Boşnaklara reva görülen zulümlere şahit oldu.

Anahtar Kelimeler: Kerametttin Şar, Şar Dağı Ayakdaşları, Yugoslavya, Balkanlar.

Abstract

*He was born in Gostivar, Yugoslavia-Macedonia in 09.10.1960, but grew up in Raptiştah (Vrapçište), where his father sits on the sidelines. He graduated from the Faculty of Medicine of Cyril and Methodius University in 19.01.1987. For a while he worked as a general practitioner at the Boris Kancheski State Hospital in Gostivar. After his military service, he returned to his old job. During the breakup of Yugoslavia, he was among the founders of the Turkish Democratic Union and later of the Turkish Democratic Party. He was offered a general presidency, but he chose to pursue his specialty in Internal Medicine at Istanbul University Faculty of Medicine. In 1996, he became Internal Medicine Specialist. Then he started to work in Acıbadem Hospital. Kerametttin Shar, in his work called *li the Mountain Mountain of Shar Mountain li*, describes the problems and suffering of Muslims and the massacre of the Bosniaks, while separate states were formed during the disintegration of Yugoslavia. He witnessed atrocities against Muslim Albanians and, more generally, Turks and Bosniaks.*

Keywords: Kerametttin Şar, Şar Dağı Ayakdaşları, Yugoslavia, Balkans.

Giriş

Yüzyıllarca süren efendilikten sonra, savaş yenilgileri ile daha önce kendilerine tabi olanların hâkimiyetinde ikinci sınıf, önceleri ara sıra, 1953-1967 arasında ise yaşanan büyük göçle azınlık

*Emekli Öğretim Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, E-posta: farukgezgin1950@windowslive.com, Orcid:0000-0001-5800-1004

durumuna düşen Türklerin ve çocuklarının neler hissettiğini anlamaya çalışmak, kendi devleti ve vatanında hür yaşayanlar açısından zordur. İç Hastalıkları Uzmanı olarak Acıbadem Kadıköy Hastanesi'ndeki 21 yıllık çalışmanın ardından Acıbadem Altunizade Hastanesi'ne geçen Dr. Keramet'in Şar, "anı roman" diye nitelediği "Şar Dağı Ayakdaşları"² eserinde, bizlere daha çok Makedonya'nın Gostivar, Raptiştah (Vrapçiste) yöresi Türk hayatından kesitler ve bazen de Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde şahit olduğu veya duyduğu nahoş olayları sunuyor. Hem Balkan Savaşı içinde ve göç ederken hem de savaştan sonra, vatan bildikleri topraklarda yaşamaya devam ederken de kırıma uğrayan Türkler, krallık döneminde birçok haktan da mahrum bırakılmıştır. Türkçe eğitim hakları ellerinden alınan Türkler, kendilerini Müslüman-Türk kimliklerini korumak kavgası içinde buldular.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Partizanların kazanması için hayatlarını ortaya koyan ama savaş sonrasında Sosyalist devir başlangıcında, rejim için tehlikeli sayılan Türkler, 1947-1948'deki Yücel teşkilatı davası sonucunda dört önemli liderinin idamı ve birçok aydınına verilen hapis cezalarıyla da korkutulmuş; Türkiye Cumhuriyeti'nin de kabul etmesiyle 1953'te başlayan "büyük göç"e yani "toplu göç"e zorlanmıştır. Değişik sayılar verilse de, 200.000 ila 300.000 arasında Türkiye'ye göç eden Müslüman –çoğu Türk asıllı- insandan söz edilebilir.

Mankurtluktan Kurtuluş-Gerçeklerle Yüzleşme

İnsan, yaşı ilerledikçe çocukluk günlerini, o günlerin saf dünyasını hatırlar ve bundan da haz alır. Azınlık durumuna düşen Türklerin yaşadığı acı ve sıkıntıları, aile ve yakın çevresinden ancak liseyi bitirirken öğrenmeye başlayan Keramet'in Şar, Sosyalist rejimde okula başlayan çocukların buluş çağına kadar üyesi olduğu Pioni(e)r teşkilatında kutlamalara coşkunca katılır. Yetişkin gençler buluş çağında, Yugoslavya Gençleri Komünist Birliği'ne (SKOJ) üye olur. Şar, bir 29 Kasım Cumhuriyet Bayramı'nda Pioner olarak şiir okur. İlkokuldan itibaren şiirler de yazar. O sırada büyüme kapıldığı "eşitlik-kardeşlik" nutuklarının tam tesirindedir. Lise sona doğru babası Salih ve abisi ile çevresindeki tecrübeli ihtiyarlardan, Türklerle ilgili acı gerçekleri öğrenmeye başlar ama yine de uzun süre sosyalizme bağlı ve Tito sevgisine sahip bir gençtir. 1980'de Tito'nun ölümüyle birlikte, öyle gösterildiği gibi her şeyin toz pembe olmadığını anlar.

Şar'ın Raptiştah'ta (Vrapçiste) çocukluk yıllarında ve ilköğretimde en iyi arkadaşı, babası Türk-Müftar-, annesi Boşnak- Salema- olan Sadık'tır. Biz, "ayakdaş"lığı yani arkadaşlığı, dostluğu kitabın sonuna kadar takip ediyoruz. Sadık, bazı Türk ve daha çok da Arnavut çocuklarının, kendisinin Bosnalı veya Boşnaklığıyla alay etmelerine rağmen, lise sonrası hayatını devam ettirdiği Bosna'da da kendini Türk hissetmiştir. Ablası Hüzlo ise, bu sataşmalar karşısında Bosna'ya gidiyor ve daha sonra da orada Boşnak bir gençle evleniyor.

Keramet'in Şaban (Şar), Raptiştah ve onun yaslandığı Şar Dağı- Yazar Maya Dağı da diyor-³ ve zirvesi 2258 metre rakımlı Koçubaba'yı, aşağıdaki Polog Ovası'nı ve oralarda arkadaşlarıyla yaşadığı ve hafızasından silinmeyen hayatı hiçbir zaman unutamıyor. "Top, birnatu, misket, çelik-çomak, Aliya na camiya, gutska, savaş oyunu"⁴ vb. çocuk oyunları, annesi (aba) ve saygı duyduğu komşu Cica anne

² Keramet'in Şar. Şar Dağı Ayakdaşları: İstanbul:Yaz, 2018:288.

³Bazı Makedonya Türkleri, "Maya Dağ'dan kalkan kazlar" türküsünün aslında kendi bölgeleriyle ilgili olduğunu ve "Şar Dağı'ndan kalkan kazlar" şeklinde başladığını iddia etmektedir. Bunu, bölgeyi en iyi bilenlerden olan, Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş da doğrulamıştır.

⁴ Bu kısımda ve kitabın diğer sayfalarında yazarın ne olduklarını anlatmadığı, bölgeye mahsus açıklanması gereken kelime ve kavramlar için Vrapçisteli Türk Dili Profesörü Nazım İbrahim ve Gostivarlı Lise Öğretmeni İsmail Şare'den gelen açıklamalar için kendilerine müteşekkirim:

Birnatu: Tahta veya başka bir malzemenle yapılmış tabanca, tüfek, makineli tüfek vb. ile çocukların oynadığı bir savaş oyunudur. Bir anlamı olmayan kelime, ses taklidi, yansımasından doğmuş olabilir.

Aliya na camiya: Ali (Boşnaklarda –ya eklenerek), na Slav dillerinde "–a" ve "–da" durum eki, cami (Boşnaklarda –ya eklenerek) şeklinde oluşmuştur. Bir çember çizilir ve içine yine çember şeklinde üst üste kiremit parçaları dizilir, orada bir

hep hatırlanıyor. Yazar, annesinin adını vermiyor. Bazı batıl sayılması gereken alışkanlıkları ise, millî reflekse bağlamak gerekir. Mesela Türk çocukları ve belki de diğer Müslüman çocukları, yanlarından bir papaz geçerken ağızlarını açarlarsa, onun sayması durumunda- Uğursuzluk sayılıyor- dişlerinin düşeceğine inanıyor.

Baba tarafından aile şeceresi, İkinci Beyazıt devrinde Bosna Sancak Beyi Yakup Paşa’ya yani Paşalar sülalesine, anne tarafından da Konya’dan göç eden ve aralarından din âlimleri ve hafızlar çıkmış Şare sülalesine dayanıyor. Anne tarafının Gostivarlı olduğu anlaşılıyor. Gostivar’da Şare Mahallesi’nin- Tito devrinde adı İlindenska olarak değiştirilmiştir. Halihazırda resmîyette İlindenska’dır.- ve Şare soyadlı ailelerin bulunduğunu, Üsküp’teki Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde çalışırken, öğrencimiz olan Gülcan Şare ve dostluğumuz olan amcası İsmail Şare’den öğrenmiştik. Mahalle, orada oturan Türkler arasında da hâlen Şare Mahallesi olarak bilinmektedir.

Yazar, Sadık’ın sünnet düğünü ile amcasının kızı Lütfiye’nin düğününü anlattığı bölümde, mahalli gelenek ve göreneklere veriyor. Geleneğin başka diyarlarda kalan Türkler için önemi, *“İyilik ve güven ruhu biz Türkler arasında iyice gelişmişti ve kendimizi tuhaf bir biçimde maneviyatın, beşeriyetin en tepelerinde buluyorduk. Şan ve ayrıcalık yarattığımız bu hayatın en kör noktalarında ise geleneğin karanlığından değil ışığında faydalanıyorduk. Bu ışık kimi zaman bir tedavi yöntemi, kimi zaman da bir güzellik aracıydı”* şeklinde veriliyor. (s. 38) Bununla ilgili olarak kadınların kendilerinin yaptıkları süs kremi “aklık”, cemrelerin düşmesi, kerpetenle diş çekme, tuzla siğilleri yok etme, yaraya

oyuncu çocuk durur. Biraz uzaktaki çocuklardan biri, bir topla bu kiremit parçalarını vurmaya çalışır. Top atılır ve kiremit parçaları yıkılırsa, orada duran çocuk kiremit parçalarını yeniden dizmeye çalışır. Topla karşısındaki çocuklardan birini vurmaya çalışır. Başarırsa, topla vurulan çocuk, kiremit parçalarının yanına gelir. Yani yeni ebe olur. Oyun bu şekilde devam eder.

Gutka: Kelime Türkçe değildir. “-ka” eki Makedonca’da dişil ekidir. Kuru kabak sapları ve bir metre kadar uzunluktaki tahta parçalarıyla oynanan bir çocuk oyunudur. Bir oyuncu tarafından kabak sapı, elinde tahtası olan bir oyuncuya atılır. Onun, tahtasıyla kendine doğru gelen o kabak sapına vurması lazım. Vurursa, atan kişinin o kabak sapını koşup alması ve geri yerine getirmesi gerekir. Oyun bu şekilde devam eder. Batıların hokeyine, buz hokeyine benzer.

Tanur: Türkçe “tabak”tan gelmiş olabilir. Slavcası “tanir”dir. Hamur açma tahtasına denir.

Cica: Yaşlı amca hanımlarına ve hatta diğer hanımlara da denir.

Trap: Tütün karıklarına denir. Hangi dilden olduğu belli değildir.

Şilka: Tütün fidesini dikme zımbasına denir. Slavca’da “şilyast”, ucu sivri olan demektir.” -ka” eki de Makedonca’da dişil ekidir.

Yaglış: Kardelenlerden sonra çıkan, sarı renkteki “çuha çiçeği”dir.

Balık kursağı: Balık kursağı veya balık ağzı denilen çiçek.

Aklık: Kadınların kendi yaptıkları süs kremi.

Sülmen: Kadınların süslenmek için yaptıkları “aklık” kremi hazırlanırken çarşıdan aldıkları beyaz renkli, toz halinde bir maddedir.

Dübecek: Havan koluna denir. Türkçe olabilir.

Payduşka: Slav dillerinden gelen bir oyun havası ismidir.

Çinkan veya çintan: Kadın giyecek ismidir. Aslı “çintiyan” olabilir.

Ratluk: Türk kahvesi içerken yenilen lokum. “Rahatlık”tan gelmiş olabilir. Boşnakça’da “rahatluk” şeklindedir.

Bajdırma: Erkek tarafından ihtiyar birinin, gelin baba evinden çıkarılırken kız tarafına verdiği bahşıdır.

Büyük Cami: Raptiştah’taki Eski Cami olabilir.

Karahasanlar: Raptiştah’ta bir Türk ailesidir.

Pazar Yolu: Raptiştah’ın en alt tarafında, eskiden köy ve tarlaları, ovayı ayıran yoldur. Gostivar güneyinden Kalkandelen’e giden yoldur.

Polok Ovası: “Polok”, Slav dillerinde vadi, dağlarla çevrili ova demektir. Makedoncada ise “kaparo” demektir.

Veiz Mahallesi: Raptiştah’ta Türk mahallesidir.

Çaprazların Bahçe: Raptiştah’tadır.

Otpust: İzin belgesi.

Aba: Anne için kullanılır.

Halka: Bilezik.

tütün basma, köpeğin ısırıldığı yere taze fasulye tanesi bağlama gibi adetler üzerinde de duruluyor. (s. 37-45)

Keramet'in Şar'ın çocukluğunda bile etnik gruplar zıtlığı, sürtüşmesi yaşanıyor. Hıristiyan çocukları, Müslüman çocukları aşağılıyor. Müslümanlar arasında bile Arnavutlar, öncelikle Türkleri küçük görüyor ve hatta asimile etmeye çalışıyor. Salih, oğluna yıllar önce kendisini Hıristiyan olarak tanıtip kamyonuna aldığı bir Makedon ve bir Sırp subayının, Türkleri tehlike olarak görüp meydanı Arnavutlara bırakmaktan pişman olduklarına; Arnavutların Türkleri zamanla asimile ettiklerine, halen de etmeye çalıştıklarına ve bu yüzden de Arnavut sayısının giderek artış göstereceğine üzüldüklerine şahit olduğunu anlatır. Bu durumda Türk olanların karşısına, "Biz" kimlik sorunu çıkıyordu. Komşu Hacı Abdullah, Keramet'in ve Sadık'a kurtuluşun okumaktan geçtiğini söyler, "*Aman okuyun, biz azınlıkta kaldık. Herkes göç etti gitti. Bizim ayakta kalmamız için mektepli olmamız gerek. Biz mektepli olmaz isek buralarda kati surette barındırmazlar bizi. Yoksa eriyip bitecez*" der. (s. 55) Kızların, gâvurlaşacağı endişesiyle okutulmayışı ise ayrı bir sorundu.

Kimliği korumak amacıyla Gostivar'da Güven Kültür Güzel Sanatlar Derneği'ni kuran Türk aydınları, öğretmenleri, öğrencilerden derneğin faaliyetini ve Üsküp'te çıkan Birlik gazetesi ile Sevinç, Tomurcuk ve Sesler dergilerini takip etmelerini ister. Keramet'in Şar'ın şiirleri daha ilköğretimdeyken Birlik'te çıkmaya başlıyor. Türkçe Öğretmeni Kemal Bey, bir gün onu, Raptiştah'ta okula gelen Necati Zekeriya ile tanıştırır. Necati Zekeriya, çocuk edebiyatı alanında Makedonya Türkleri arasında zirve olan bir isimdi. Zekeriya, onun şiir yazmasını, yarışmalara katılmasını teşvik eder. Nitekim Keramet'in yazdığı "Birlikteyiz" şiiri bir yarışmada birinci seçilir.⁵ Onun daha sonra Tan gazetesi ile Sevinç, Tomurcuk ve Sesler dergilerinde de şiirleri çıkmıştır.

Raptiştah Çede Filipovski İlköğretim Okulu'nu arkadaşı Sadık gibi pekiyi ile bitiren Keramet'in, yaz tatilinde bir abisinin pastane çalıştırdığı Hırvatistan'da, Adriyatik sahilindeki Pakoştane'ye gider. Babası, Belgrad'dan Sırp arkadaşının oğlu Draganı da yanlarında götürür. Keramet'in ve Dragan, Tito ile birlikte Neretva Savaşı'nda Almanlara karşı savaşmış Mate'nin torunları İvica ve Tomica ile de arkadaşlık kuruyor. Keramet'in Şar, esasen her millette iyi insanlar olduğuna inanan biridir. Kendi yöresinde samimi Arnavut arkadaşları da olmuştur. Yine de Pakoştane'de ufakık sebepten çıkan etnik bir huzursuzluk yaşarlar. Mate, tehdit edilen ustaları Eyüp'ü nahoş bir olay olmadan Makedonya'ya göndertir.

Liseye Gostivar'da başlayan Şar, Edebiyat Öğretmeni Hasan⁶ sayesinde Cahit Sıtkı Tarancı'yı sever; Mevlana, Yunus Emre, Mehmet Akif ve Nazım Hikmet'i tanır. Üsküp'ün oğlu Yahya Kemal'in o yıllarda hâlâ isminin anılmaması, fikrî durumundan dolayı yasaklı olmasına bağlanabilir. Tito'nun doğum günü olan 25 Mayıs, Yugoslavya'da Gençlik Bayramı'dır. Bütün ülkede dolaştırılan Ştafeta-Meşale-, sonunda başkent Belgrad'a götürülürdü. Ştafeta'nın ulaştığı her şehirde birer tören yapılırdı. Her etnik gruptan gençler, törende Ştafeta metnini okurlardı. Şar da, Gostivar'da lisedeyken Türkçe Ştafeta metnini okumuş, ayrıca Belgrad'daki törene seçilen gençlerden birisi olmuştur.

Çocuklar ve gençler, sosyalizme ve Avrupa'da işçilerin ezildiği propagandasına safça inanıyorlardı. Babası, abisi ve Hacı Abdullah, bir gün ona Balkan Savaşı'ndan beri yaşanan acıları anlatırlar. Onlara göre savaştan önce Balkanlar'da 2 milyon Türk vardı. Savaş sırasında ve göç yollarında 600.000 Türk öldürülüyor, ölüyor; 800.000'i de Türkiye'ye göç etmek zorunda kalıyor. Hacı Abdullah, "*Balkanlar lanetlenmiştir, çocuklar. Buralarda kan akmaya devam edecek. Atalarımız İslam'ı, medeniyeti ve temizliği bu topraklara getirmiş. Yüz binlerce şehidimiz yatıyor bu topraklarda. Binlerce Osmanlı eserimizi yıktılar...*" diyor. (s. 106)

⁵ Yazar, kendisine ödül olarak Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Dede Korkut Hikâyeleri" adlı eserinin hediye edildiğini yazıyor ama bunun Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun hazırladığı eser olduğunu sanıyorum.

⁶ Keramet'in Şar, telefonla öğretmenin Hamdi Hasan olduğunu bildirdi. (Prof. Dr.) Hamdi Hasan, daha sonra Türk Halk Edebiyatı alanında kariyer yapmış, Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı görevinde bulunmuştur.

Raptiştah’ta 1903’te 1300 Türk, 350 Hristiyan, 165 Arnavut, 50 Çingene yaşıyordu. Katliam ve göçlerle Türkler, ikinci unsur ve zamanla da azınlık durumuna düşmüştür. Babası ve abisi, Sırp çetniklerle Hırvat ustaşların o coğrafyada yaptığı katliamları da hatırlatıyor. Keramettin, anlatılanlardan şaşkına dönse de, Tito ve sosyalizme yine de bağlıdır.

Sosyalist-komünist sistemle ilgili bir çelişki de, savaştan önce fakir olan sosyalistlerin, rejim kurulup kökleştikten sonra halka göre lüks yaşantılarının olmasıydı. Haksızlıkları tenkit edenler, rejime karşı çıkmakla suçlanmış, içeri alınanlar itirafa zorlanmıştı. Halkı Koruma Askeri Birimi’nin- OZNA sonra UDBA- tutukladıklarının gönderildiği Goli Otok-Çıplak Ada- ve diğer hapisaneler için “Suçsuz girenler bir tarafı eksik, suçlu girenler ise ölü olarak çıkar” sözü zihinlere yerleşmişti. (s. 115)

Uydurma mahkemede dört lideri idamla, birçok mensubu da çeşitli hapis cezalarıyla cezalandırılan Yücelcilerden Türkler arasında bahsetmek, 1980’e kadar suç sayılırdı. Türkler, bu konuyu ancak çok samimi buldukları ortamlarda konuşabiliyordu. Yazarın Yücelcilerden olan dayısı Sabri, 1957’de Türkiye’ye kaçmak zorunda kalmıştır. Şar, kurşuna dizilenlerden Nazmi Ömer’in yakınlarına “Ağlamayın, sizi Türkiyeli kardeşlerime emanet ediyorum. Yaşasın Türkiye” dediğini naklediyor ama bunun Şuayip Aziz’e ait bir yazı olduğunu sanıyorum.⁷ (s. 120) Şar, Yücelciler mahkemesinden korkuya kapılan Türk ve Müslüman 200.000 insanın, 1953-1967 arasında Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldığını söylüyor ki, sayıyı 300.000’e kadar çıkaran da vardır.⁸ Keramettin Şar’ın hem babası ve hem de annesi tarafından Türkiye’ye göç edenler vardı. Annesi oğluna göç yıllarında söylenen bir türküyü söylüyor:

*“Tren geldi, vapur geldi
Sefirden ‘otpast’⁹ geldi
Gel kardaş görüşelim
Ayrılık vakti geldi*

*Mavi mintan, mor yelek
Kima kalır bu yerler
Açıldı Stambol yoli
Ayrıldı can ciğerler”¹⁰ (s. 127.)*

Makedonya’da, Balkan Savaşı’ndan önce Osmanlı askeri olarak Yemen’e gidenlerle ilgili olduğu gibi, Krallık devrinde de Çanakkale Savaşı ve diğer cephelere savaşmak için gizlice gönüllü olarak gidenlerle ilgili hatıralar var. Türk, Arnavut, Boşnak ve ana dili Makedonca olan Türklerin

⁷ Makedonya’da Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi’nde görev yaptığımız sırada, Kalkandelen Devlet Üniversitesi’nde çalışan Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Kürşad Koca ve Üsküp Yunus Emre Türk Kültür Merkezi Eğitim Koordinatörü Okutman Furkan Kurt ile 2017’de, Yücel teşkilatının dört liderinin kurşuna dizildiği Üsküp’e bağlı Suşitsa köyü girişinde bir anma töreni yaptık, Facebook’ta canlı yayında bulunduk, yine Facebook’a resimler koyduk. Makedonya Türklüğü açısından Müslüman-Türk idealini şuurulu şekilde temsil eden Yücel hareketinin susturulması sonrasında yaşanan büyük göç, Türkleri azınlık durumuna düşürmüştür. Tito idaresi, sonradan Türklere nispeten iyi davranmıştır.

⁸ Göç konusunda, aslında Balkan Savaşı sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı heyeti ile Türkiye Cumhuriyeti heyetine başkanlık eden Hasan Saka arasında 1938’de bir antlaşma imzalanmış ama bu, hükümetler tarafından onaylanmamıştır. Menderes Hükümeti’nin bunu da hesaba katarak Türkiye’den adeta teklif bekleyen Tito ile antlaşma imzalaması ile on yıldan fazla sürecek göçün başlaması, yıllar içinde Yugoslavya Türklüğünün azınlık duruma düşmesi, sonradan büyük hata olarak görülmüştür. Zira göçten önce Türkler, bilhassa Doğu Makedonya bölgesinde yüzde 40-45 nüfusla ikinci unsur durumundaydı. Göç yaşanmasaydı bugünkü Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ndeki Türk nüfusunun 500.000-600.000 civarında olabileceği tahmin edilmektedir.

⁹ İzin belgesi.

¹⁰ Bu türküden bazı kısımlar, Sezen Seyfullah’ın babaannesi Münevver Seyfullah’ın yazdığı “Muhacir (Macir) Yolu” şiirinde de yer almıştır. Bkz: Sezen Seyfullah, Muhacir Yolu-Babaanne Torun Şiir İkliminde, Yeni Balkan Yayınları, Üsküp 2018, s. 22-24.

yaptığı fedakârlığın büyüklüğünü iyi düşünmek gerekir. Maalesef bu yüce duygu, lüzumsuz ihtilaflar yüzünden bugün gevşemiş durumdadır.¹¹ Makedonya’da Türkoloji Bölümü’nde çalışırken Arnavut öğrencilerime hep Osmanlı-Türk geleneğinden ayrılmamalarını, güç durumda kaldığında sığınacak tek devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğunun görüldüğünü, bu sebeple Türkiye aleyhine faaliyetlere müsaade etmemelerini tavsiye eyledim. Keramet’in annesi, bu konuda dedesinin başından geçen Yemen hikâyesini oğluna ve Sadık’a anlatır:

“Bakınız çocuklar, siz kendi iradenizle seçmek istediğiniz her yolu seçebilirsiniz. Ancak bizim başımızdan çok şey geçti. Biz eğitilmiş olsak bile, yaşayarak çok şey öğrendik. Benim dedem Gostivarlı Hacı Fettah Tuli, Osmanlı askeri olarak Yemen’e savaşmaya gitmiş. Anneannem, Fettah dedem dönünceye kadar, kaynanası ve kayınpederinin yanında kalmış. Yıllarca beklemiş dedemi. Bir gün büyük annem, anneanneme demiş ki: ‘Yemen’e savaşmaya gidenlerden dönen olmadı. Her gece Fettahım için dua ediyorum. Benim Fettahım dönecek diyorum. Fakat bu genç yaşta, senden, Fettahımı beklemeni isteme hakkım yoktur. Kızım, ailene dönmek istersen gidebilirsin. Torunlarıma ben bakarım.” Anneannem çok üzülmüş. ‘Asla gitmem, ben çocuklarıma bakacağım ve eşimi bekleyeceğim’ demiş. Herkes Fettah dedemin şehit olduğunu düşünürken, yıllar sonra İstanbul’da olduğu haberi gelmiş. Dedem yaralandıktan sonra cepheden çekilmiş ve bir şekilde önce Şam’a, bir süre sonra İstanbul’a gitmiş. İyileştikten sonra Beşiktaş’ta dükkan açıp çalışmaya başlamış. Yıllar sonra da Gostivar’a dönmüş. Çarşı Camiinin altında birkaç dükkan satın almış. Çok iyi para kazanmış. Sonra, evini bırakıp yengem ve çocuklarını almış, tekrar İstanbul’a dönmüş.” (s. 124)

Şar’ın anlattığında çelişki bulunuyor. Fettah Tuli, sanki Gostivar’da yeniden evlenmiş ve bu evlilikten çocukları olmuş; bunları alıp tekrar İstanbul’a dönmüş oluyor. Yazarın annesinin anneannesi ve çocukları Gostivar’da kalmış şeklinde bir mana çıkıyor. Belki de dayı söz konusu edilmiştir. S. 283’te ise bu çelişki, başka şekilde, Sadık’ın ifadesiyle devam ediyor: *“Kardeşim, biz, rahmetli Salih Amca’yı ve Hacı Abdullah Amca’yı daha dikkatli dinleyecektik. Bir de Büyük Abanın dayısının Yemen hikâyesini hatırlıyor musun?”* Burada Fettah Tuli dayı gibi gösterilmiştir.¹²

Üsküp’te Tıp Fakültesi’ne giren Keramet’in Şar’ın dünyası genişler. Ailece Saraybosna’ya taşınan Sadık ise, haksızlık sonucu orada Tıp Fakültesi’ne giremez. Şar, Üsküp’te Türk eserlerini inceler. O sırada hâlâ Tito sevgisine sahiptir. 4 Mayıs 1980’de ölen Tito’nun cenaze töreni için 7-8 Mayıs’ta, arkadaşlarıyla Belgrad’a gider. Orada gitar çaldığı için askerliğini ordu evinde yapan Sadık’la tesadüfen karşılaşır. Sadık sevdiği Boşnak kızla evlendikten sonra çalışmak için İsviçre’ye gideceğini söyler.

1980’de Tito’nun ölümünün Yugoslavya’nın dağılacağı işaretini taşıdığını herkes gibi genç Keramet’in Şar da artık görmekteydi:

¹¹ Bu konuda Balkanları ve bilhassa Makedonya’yı en iyi bilen ve Makedonya’ya büyük hizmetleri olan Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş’un “Bir Hilal Uğruna-Balkanlardan Anadolu’ya, Bengü Yayınları, Ankara 2018” eserine bakılabilir.

¹² Bu çelişkiyi kendisine yazdığımız Keramet’in Bey, telefon konuşmasında annesinden dinlediği hatıradaki çelişkiyi, kitabın ikinci baskısında düzelttiğini belirtmiş, gönderdiği aile seçerisinde de duruma açıklık getirmiştir. Buna göre, Gostivarlı Hacı Fettah Tuli, Gostivarlı Karpuzlardan Süleyman’ın- Sülüman- kız kardeşi- Adı yazılmamış- ile evliken Osmanlı askeri olarak Yemen’e gönderiliyor. Ondan haber alınamayınca öldüğü düşünülüyor. Fakat Fettah Tuli, Yemen’den yaralı kurtulup İstanbul’a geliyor. Beşiktaş’ta dükkan açıyor. Sonra Gostivar’a dönüyor, ailesine kavuşuyor. Şöhret- Keramet’in Şar’ın annesi tarafından anneannesidir-, Hafız Vahap Tuli, Sabri Mümin Nazif Tuli , Nafiye, Fatime ve Fehime adlarında altı çocuğu olmuştur. Fettah Tuli, Çarşı Camisi civarında birkaç dükkan almıştır. Nafiye ve Hafız Vahab Tuli 1955’te, Türkiye’ye göç etmiştir. Sabri Mümin Nazif Tuli ise, Yücelilerden olduğu için 1957’de Türkiye’ye kaçmak zorunda kalmıştır. S. 124’te Türkiye’ye göç ettiği sırada, işkence ile paraları elinden alınan kişinin Vahap Tuli olduğu anlaşılıyor. Göç sırasında Vahap Tuli’nin Çarşı Camisi külliyesine çarşı tarafından girişte, solda köşeye yakın bir dükkan işlettiği, Keramet’in Şar’ın gönderdiği krokide görülmektedir. Fettah Tuli’nin kızı Şöhret’in Gostivarlı Hafız İdriz (İdris) ile evliliğinden Remziye, İsmiye, Abdülbahri ve Nazmiye- Keramet’in Şar’ın annesi, 1927 doğumlu- adlarında çocukları olmuştur. Nazmiye’nin Vrapçısteli (Raptıştah) Hacı Salih ile evliliğinden Rızaedin, Yakup, Abdüraman (Abdurrahman) ve Keramet’in adlarında çocukları olmuştur. Keramet’in Şar’ın arkadaşı Sadık’ın kendilerine Yemen hikâyesini anlattığını söylediği dayının da Hafız Vahab Tuli olduğu anlaşılıyor. Keramet’in Şar’ın annesi Nazmiye Hanım, anne tarafından dedesi Fettah Tuli’nin Yemen hikâyesini, dayısı Hafız Vahab Tuli’den dinleyip çocuklara anlatmış oluyor.

“Her neyse. Tito’nun ölümü Yugoslavya’yı değiştiriyordu. Sanki Yugoslavya Tito sonrası hastalığa yakalanmıştı da tehlike ve endişe kokuyordu. Zaman geçtikçe bunu daha çok hisseder olmuştuk ki, mutluluğun ve huzurun evlere, şehirlere, kasabalara, köylere uğramadığı zamanların geleceğini tahmin edenler vardı. Şimdilik mutluluk vardı ve o mutluluktan biri de ayakdaşım Sadık’ın askerlikten dönmesi ve evlenmesiydi.” (s. 148)

Priştine’de protestoların çoğalmasının, Şar’ın Arnavut arkadaşı Cevdet’le Sırp asıllı sevgilisi Duşitsa’nın aşkını gölgeleyeceği bellidir. Arnavutlar, haklarının verilmemesinden şikâyet etmede haklıydı. Onlar, Kosova’da çoğunlukta idi. Artık her yerde ihtilaflar baş gösteriyordu. Makedonya’da daha çok Makedonlarla Arnavutlar arasında sürtüşme yaşanıyordu. Azalan Türk nüfusunu hesaba katmayan Hıristiyanlar, Yugoslavya’nın güneyinde Arnavutları, orta batısında (Bosna-Hersek) ise Boşnakları kendileri için tehlike olarak görüyordu. Bazı Sırp, Hırvat ve Makedonlar, kızdıkları Arnavut olmayan Müslümanlara da “Şiptar” yani “Arnavut” diyerek hakaret ediyordu. Bunda mübalağalı, taşkın tavırları olan Arnavutların da etkisi vardı. Makedon farmakoloji hocası, Arnavut olarak bildiği Keramet’in Şar’a -bilgili olmasına rağmen- dersinden geçer not vermez. Yine de Tıp Fakültesi’ni kayıpsız olarak 19.01.1987’de bitiren Şar, Gostivar’da Boris Kançeski Devlet Hastanesi’nde göreve başlar; daha sonra da askerliğinin acemilik devresini Belgrad’da Askeri Tıp Akademisi’nde geçirir. Orada herkesin kendi millî kimliğini koruma gayreti içerisinde olduğunu görür. Tito, her şeye rağmen Müslümanların ikinci sınıf görülmesi gibi- Özyönetim siyasetiyle ve belki de otoritesiyle farklı etnik grupları bir arada tutmuş sayılabilir. 1953 göçünden itibaren de, o sırada pek azınlık olarak görülmeyen Türkler, Türkçe eğitim hakkından, Türkçe basın-yayın faaliyetinden, dernek kurma hakkından yararlanmıştı.

Askeri Akademideki acemilik devresinden sonra, yedek subay askerliğini Ohri’de yapan Şar’ın Raptiştah’ta komşu kızıyla yaptığı evlilikten bir kızı doğar. Şar, Ohri’deki tipik Safranbolu evleri olarak gördüğü yapıların, Makedon evleri olarak gösterilmesine tahammül edemiyor. Çok iyi dostu olan yedek subay Arnavut Bashkim’e, Hırvat asıllı komutanın yaptığı haksızlık da tahammül edemediği bir başka konuydu.

Eserin belki de en ilginç yeri, akademide askerliğini yaparken, Jozef Tito ile ilgili olarak Slovenyalı Janez’in bilgi verdiği bölümdür. Janez, okullarda öğretilen “eşitlik, kardeşlik”in lafta kaldığını; Tito’nun aslında Yahudi Josip Klajn’in, yanında çalışıp evlendiği Polonyalı Kontes Marija’dan doğan oğlu olduğunu anlatmıştır. Önceleri Josef olarak bilinir. Tito mükemmel yetiştirilmiştir. Janez, birçok dil bilen Tito’nun, Polonya dilini konuştuğunu sakladığını iddia ediyor. Tito, sonra Hür Duvarcılar adlı mason locasına girmiştir. Kardeşiyle 1917 Rus Devrimine katılmış. Kardeşi devrim sırasında öldürülüyor. Değişik kimlikle gittiği Paris’teki mason toplantısında Churchill’le tanışıyor, onun tavassutuyla İngiliz gizli servisine giriyor. Masonlar arasında yeri 6. derecededir. Bu derecenin sosyal sorunlarla ilgili olmasından dolayı, kendine bu kavramı karşılayan Latince “titus”tan çıkan “Tito” adını alır. Janez, bunları mecliste görev yapan dayısından öğrendiğini anlatır. Janez, Slovenlerin Yugoslavya’dan ayrılacaklarını da söyler. Nitekim ordunun gözdağı vermesine rağmen, ileriki günlerde Yugoslavya’dan ilk ayrılıp bağımsız devlet kuran Slovenler olmuştur. Batılı güçler, ağırlıklarını kullanarak Sırp müdahalesini önlemiştir.

Ohri’deki Hırvat asıllı komutan, Yugoslavya’nın dağılacağına inanmasa da, sırada Hırvatlar vardı. Kosova’da da Arnavutlar isyan halindeydi. Huzursuzlukla ilgili rivayetler çoğalır. Ohri’de Şar’ı ziyaret eden Sadık ise, bir savaş çıkacağına inanmıyor, Bosna’da restoran işleteceğini söylüyordu. Şar ise, Miloşeviç’in savaş yanlısı olduğunu görüyordu. O sırada Kosova’da OHAL ilan edilir. Makedonya’daki Arnavutlar da, gelecek kötü günlere hazırlık içindedir. Askerliğini bitiren yazar, tekrar Gostivar’daki görevine döner. Babası Salih, çocuklarının İstanbul’a göç etmesi gerektiğine inanır. Zira Miloşeviç, kışkırtıcı mitingler yaptırmaktadır. Vidovdan kutlamaları çerçevesinde, Kosova Priştine yakınındaki Gazi Mestan’daki Sırp anıtında tören yapılmıştır. Anıtta Birinci Kosova Savaşı’nda öldürülen Sırp Kralı Lazar’ın sözleri vardır. Miloşeviç, törendeki konuşmasında Kosova Savaşı’nın Avrupa’yı korumak için yapıldığını, birlik-beraberlik içinde olamamak yüzünden savaşı kaybettiklerini

belirtir. Konuşmanın Müslümanlara gözdağı vermek için yapıldığı anlaşılıyor. Şar, eserinde Lazar'ın anıttaki sözlerini de veriyor:

*“Her Sırp ve Sırp kökenli olanlar,
Kosova Ovasında Türklerle savaşmaya gelmeyenin,
Ne erkek, ne dişi, hiçbirinin zürriyeti olmasın,
Onun hasadı da olmasın.
1389-1989” (s. 187)*

Durum kötüye gitmektedir. Salih, üç oğluyla İstanbul'a gidip bir ev satın alır. Dönüşte Babaeski'de, babasının daha önce tanıştığı lokantacı Mustafa, Keramettin Şar'a *“eşitlik, kardeşlik”* nutuklarıyla Yugoslavya'da Türklerin ezildiğini; kızını Makedon bir gence istemeye geldiklerinde tehlikeyi görerek göçe karar verdiğini söylüyor. Mustafa'nın babası, oğluna *“Bayrağının dalgalanmadığı yerde kalma sakın”* demiştir. (s. 194-197)

Yugoslavya'yı kurtarmak için yapılan toplantılarda da oyunlar oynanır. Salih, *“Yugoslavya intihar etti”* diye düşünüyor. (s. 189) Sloven ve Hırvatlar, Sırları sevmiyordu ama felaketin Müslümanlara doğru geleceği anlaşılıyordu. Hırvat asıllı yeni Başbakan Ante Markoviç'in iyi niyete dayalı ekonomik reformu netice vermeye başlasa da, ayrılık rüzgârları artmıştır. Slovenlerin birlikten ayrılmasından sonra, Hırvatistan'da 30.08.1990'da yapılan seçimi bağımsızlık yanlısı Franjo Tudjman kazanmıştır. Kosovalı Arnavutlar da, 26.06.1990'da Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etti. (s. 197)

Makedonya Türkleri 01.07.1990'da, gelecek için, devlet kademesinde görevli Mugbil Beyzat başkanlığında *“Türk Demokratik Birliği”*ni kuruyor. İlk kongrede Avni Engüllü başkan seçiliyor. Keramettin Şar ve arkadaşları da TDB'nin Gostivar ve Raptıştah şubelerini kuruyor. Kitabın başında yazarın biyografisinin verildiği yerde ise, ona genel başkanlık teklifi yapıldığı belirtilmiştir. Arnavutlar ise daha önce siyasî partilerini kuruyor. Salih, daha önce dini sorulduğunda *“Elhamdülillah Türk'üm”* diyen Arnavutlar arasında, *“Önce dil, sonra din”* söyleminin yerleştiğini belirtiyor. Hatta Üsküp TV'sindeki bir açık oturumda Arnavut partisi PDP Genel Sekreteri Mitat Emine, *“Biz Arnavutlar, Osmanlıyı Balkanlardan kovmak için Makedon kardeşlerimizle birlikte omuz omuza savaşmadık mı?”* demiştir. Salih'le oğlu arasında, bu olay üzerine şu konuşma geçiyor:

“Bu geçici bir durumdur. Bu şekilde düşünenlerin sayısı azdır. Biz Arnavutlarla birlikte asırlardır aynı camiye gidiyor, aynı çay bahçesinde oturuyoruz. Daha geçen Ramazan ayında, pazarda bir Vırtok'lu arkadaşımınla karşılaştık. Pazarı geziyorduk ki, pazarcılardan biri, Arnavut arkadaşımın, ‘Oruçlu musunuz?’ diye sordu. O da, ‘Elhamdülillah Türküm, tabii ki oruçluyum’ dedi.”

“Yani Müslümanım demedi, Türküm dedi.”

“Aynen öyle” dedi babam. “Arnavutlar bizim kardeşlerimizdir. Bugünler gelip geçicidir. Siz bu tuzaklara düşmeden kendi işinize bakın. TDB'deki gayretlerinizi takdir ediyoruz. Abartmadan çalışmalarınıza devam etmelisiniz.” (s. 201-202)

Ekim 1990'da Bosna-Hersek'teki ilk demokratik seçimi, Sırp ve Hırvatların önünde Aliya İzzetbegoviç'in Boşnak partisi SDA kazanır. Bir Sırp gazetesi bunu *“Türkler parlamentoyu ele geçirdi”* şeklinde verir. Hıristiyanlar, Boşnakları Türk olarak görüyor, zulümlerini de Türklerden intikam almak şeklinde gösteriyordu. Aliya İzzetbegoviç, yazdıklarından dolayı yıllarca hapse yatmış biriydi. Slovenlere ses çıkarmayan ordunun, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'e yöneleceğini söyleyen Salih haklı çıkar. AB yetkililerinin de katıldığı bir toplantıda, Slovenya'dan sonra diğer cumhuriyetlerin ve otonom Kosova'nın da birlikten ayrılmak istediği anlaşılır.

Doktor abisi İstanbul'a yerleşen Keramettin Şar, TDB için Makedonya'da kalır. TDB parti olmadığı için Makedonya'daki ilk seçimlere katılamaz. Buna rağmen TDB, Türklerin asimile olmayıp kendine gelmesinde rol oynamıştır. Makedonya Türkleri ve TDB, Türkiye'den gelen yetkili kişilerin ve ilim adamlarının beldelerini ziyaretini coşkuyla karşılıyor. TDB'nin Atatürk'ün 110. Doğum Yıldönümü

için düzenlediği konferanslarda Prof. Dr. M. Cihat Özönder ve başka ilim adamlarının konuşmaları, Türkleri sevince boğmuştur. Türkler, 29 Ekim 1991’de T.C. Üsküp Konsolosunun verdiği Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna ilk defa katılmak mutluluğunu yaşamıştır. Konsolosun daha sonra Raptiştah’ta bir kahvehanede Türklerle çay içmesi onlara, “*Bizim arkamızda imparatorluk yapmış anavatanımız Türkiye vardır*” özgüvenini kazandırmıştır. (s. 211)

09.09.1991 referandumunda Makedonya’nın Yugoslavya’dan ayrılma kararı çıktı. Kligorov’un çabasıyla Makedonya bir çatışma yaşanmadan ayrı devlet oldu. Sırp ordu birlikleri Makedonya’dan çekildi. AB’nin hazırladığı Badinter Raporu, Yunanistan’ın Makedonya ismine karşı çıkması sonucu geçersiz kaldı. AB, referandum yapmayan Bosna-Hersek ve azınlıklar meselesini hukukî zemine oturtmayan Hırvatistan’ın Yugoslavya’dan ayrılmasını onaylamaz. 30.09.1991’deki referandum sonucu Kosova, bağımsızlığını ilan etse de sadece Arnavutluk tarafından tanınmıştır. Bu gelişmelerden Sırpların, Boşnaklarla Kosova Arnavutlarına saldıracığı anlaşıyordu. Nitekim kısa süre sonra Kosova ve Bosna’da çatışmalar başlamıştır. Türkiye’nin ambargo sebebiyle Bosna ve Kosova’ya desteği istenildiği kadar olamamıştır. Kosova, ancak Türkiye’nin desteği, ABD’nin Sırp lar üzerindeki baskısı sonucu ve Bosna meselesi halledildikten sonra ayrı devlet olmuştur. Hırvatistan dahi fazla çatışma yaşanmadan ayrı devlet oldu. ABD, Bosna meselesini Avrupa meselesi saydığından, çatışmaları önleme işini AB üzerine yıktı. Almanya, Fransa, İngiltere, AB’nin siyasî gücünü Bosna’da Sırp lar üzerinde kullanmak istemedi. Hırvatlar bile Sırp ları değil, aynı bölgelerde birlikte yaşadıkları Boşnakları hedef almaya başlıyordu. Sırp lardan oluşan Bosna’daki Yugoslavya ordusunun yanında, yerli Sırp lar da ayrıca silahlanmıştı. Konulan ambargo, sanki sadece Boşnaklara işliyordu. Sonuçta seçimlerden birinci çıkan Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç, Sırp ve Hırvatlar karşısında dünyanın gözü önünde yalnız bırakıldı. Miloşeviç, Bosna’ya girmeyeceğini söylese de Karadziç’i öne sürdü. İzzetbegoviç ise barış mitingleri düzenledi. 5 Nisan 1992’de Saraybosna’daki mitinge, tepelere konuşlanmış Sırp keskin nişancıları ateş açar, ölenler olur. Boşnaklar mitingte aşağıdaki şiir gibi sloganları tekrarlamıştır:

*“Ey Ademoğlu barış şarkıları söyle
Söyle, bütün dünya dinlesin seni
Öldürmek için yemin etme
Barış şarkıları söyle
Söyle, bütün dünya dinlesin seni.” (s. 217)*

2 Mayıs 1992’den itibaren Saraybosna’da 1335 gün sürecek Sırp kuşatması başlar. Çirkin savaşta mağdur tarafta olan İzzetbegoviç yine de, “*Biz onlar gibi yapmayacağız. Hiçbir zaman kadınları, çocukları öldürmeyeceğiz. Onlar gibi yaparsak bu savaşı kazansak bile, kaybetmiş olacağız*” demiştir. (s. 258-259)

Bölgede durumun Müslümanların aleyhine geliştiğini gören Salih Bey, İstanbul’a gitmesi için oğlu Keramet’in’i zorlar. O da Mayıs 1992’de 32 yaşındayken İstanbul’a gidip yerleşir. Bunu işlediği “Yaş 32” şiirini eserine almıştır. (s. 219-220) İstanbul’a gitmeden önce, Kosova ve Bosna’dan kaçıp Makedonya’ya sığınan göçmenlere kamplarda hizmet veriyor. Kampta Sadık’ın bir ablası ve eniştesini görüyor. Onlardan Sadık’ın Bosna’daki savaşa katıldığını öğreniyor. Onlar, oturma izinlerinin olduğu İsviçre’ye geçecektir. Şar, kamplarda istismar ve tecavüzlerin olduğunu, yardımların Boşnak olanlara tam ulaştırılmadığını da fark ediyor.

Keramet’in Şar, eserde s. 223’ten itibaren on beş yıl sonrasını anlatmaya başlıyor. İstanbul’da 1996’da ihtisasını bitirip Acıbadem Hastanesi’nde çalışmaya başlıyor. 2007’de Şar Ailesi, Hırvatistan’dan başlayan bir geziye çıkıyor. Şar, Saraybosna’ya uğrayıp Sadık’la da görüşmek istiyor. Önce Kırk Adası ve Brion Takımadaları’na- Melekler Adaları- gidiyorlar. Tito da, zamanında Melekler Adaları’nda tatil yapmıştır. Çocuk yaşta abisinin yanında çalıştığı pastanenin bulunduğu Pakoştane’yi de görürler. O zaman birlikte oynadıkları Mate’nin torunlarından İvica’nın savaş sırasında yedi Sırp

polisini öldürdüğünü öğrenir. Temas kurduğu Sadık'la Saraybosna'da buluşacaklardır. Sosyalist rejimde siyasî sürgünler hapisanesinin bulunduğu Goli Otok'a eşiyile uğrayan Keramet'in Bey, eşine "Ne Brioni'ye imreniyorum artık, ne de Goli Otok'tan korkuyorum. Çünkü ben, azınlıkta olan bir Yugoslav Türk'ü değilim artık. Benim kendi vatanım var. Anlayacağın tüm aşağılık komplekslerimi attım üzerimden. Artık biz Türkiye vatandaşıyız. Bunun verdiği gururla buraları dolaşmanın keyfini çıkarmak istiyorum. Vatansızlıktan kurtulmanın tadını çıkarmak istiyorum. Beni anladın mı?" diyor. (s. 234)

Dubrovnik'ten sonra, Bosna'da savaş sırasında Hırvatların top atışlarıyla yıkılıp Türkiye tarafından yeniden yaptırılan Mostar Köprüsü'ne gidiyorlar. Neretva Nehri üzerindeki köprüden Boşnak delikanlılar, düğün öncesi cesaretlerini göstermek için aşağıya atlamaktadır. Keramet'in Bey, Mostar'da kendini bir Türk şehrinde hissediyor. Orada çalışan ilkokul arkadaşı Cem, ona Sadık'ın psikolojisinin bozuk olduğunu söylüyor. Mostar'da bir cami yakınındaki mezarlıkta hem hilalli hem de haçlı mezar taşları gören Keramet'in Şar, bunun sebebini müezzine sorar. O da "Orası şehitlik. Belediyemizin aldığı kararla, savaşta ölen Müslüman ve Müslüman olmayan Mostarlılar aynı mezarlığa defnedildi" diyor. (s. 242) İki kültür arasındaki fark dikkat çekicidir. Babasını ve başka birkaç kişiyi öldüren Hırvat komşusu yüzünden toplama kampına gönderilen müezzine göre o canı, görevli olduğu kampta da 52 Boşnak'ı öldürmüştür. Lahey'de bu katile ancak 17 yıl hapis cezası verilebilmiştir.

Stenjak'tan Saraybosna'ya ailesiyle gelen Sadık'la buluşmaları çok heyecanlı oluyor. Sadık, savaş başlamadan İsviçre'den dönüp Stenjak'ta birisiyle ortak restoran açıyor. Yerli Sırp'ların silahlandığını görse de, savaş çıkacağına ihtimal vermiyor. Bir gün evleri Sırp'larca taranır. Annesi beyin kanaması geçirir. Kayını Emin, kendi halası ve Sadık'ın ailesini Müslümanların biraz güven içinde yaşadığı Teşanj Köyü'ne ormandan gizlice ulaştırır. Sırp askerleri Stenjak'a girer, kaçamayanları öldürür. Mirkotiç'te ailesini bir eve yerleştiren Sadık, Boşnak milis ordusunda görev alır, talim görür. Babası ve annesi, bir başka yerde kız kardeşi Vasfiye'nin yanındadır. Ablası Hüzlo ise, daha sonra katliamın yaşanacağı Srebrenica'da bulunmaktaydı.

Saraybosna havaalanı BM kontrolünde olmasına rağmen, görüşmeler için gittiği Lizbon'dan dönen İzzetbegoviç, BM temsilcisinin ortalıkta görülmediği ortamda Sırp'lar tarafından tutuklanır. Boşnaklar durumu televizyondan dünyaya duyurunca, baskıya dayanamayan Sırp'lar, onu serbest bırakmak zorunda kalır.

Çocuklarını emniyette görmeyen Sadık, para temin edip anne ve babası dâhil onları Hırvatistan'a geçirtir. Aile Kırk Adası'na yerleştirilir. Sadık, komuta merkezinde basın danışmanı yapılır. Tesliç ve Saraybosna'dan kaçan Boşnaklarla ilgili belgesel TV programı yapar. (s. 259) Amirini razı edip gazeteci kimliğiyle Hırvatistan'a geçer ve aile fertlerini Kırk Adası'nda bulur. İsviçre'ye gitmenin yollarını arar. Ev sahibesi, onun daha önce yanında çalıştığı İsviçreli patronundan davetiye getirtir. Sadık, para verip hileli pasaport yaptırarak eniştesiyle İsviçre'ye gider. Sonra da eşi ve çocuklarını yanına aldırır.

Keramet'in Şar da, dostuna kendi çektiklerini anlatıyor. Sadık'ın felaketlerle doludur. Şar, dostuna yazdığı çocukluk günleri özlemine yansıtan "Memleket" adlı şiirini okuyor. (s. 262-263) Sadık, hep Türkiye'nin güçlü olmasını arzu ettiğini söylüyor, Türkiye zayıf olursa, Hıristiyan toplulukların Müslümanları rahat bırakmayacaklarına inanıyor; Boşnakların "Türkiye'nin karnı ağrıdığında, Balkanlar ishal olur" dediğini belirtiyor. (s. 263) Şar ise, doğduğu toprağı terk edip göçmen olmanın acısını "Anavatanımız Türkiye'ye gittik, orada da bize göçmen... kimileri yabancı, kimileri 'gavur' dedi" şeklinde veriyor. (s. 264)

Sadık, iç savaş sırasında eşi şehit düşen ablası Hüzlo'yu, bir İsviçre bankasından çektiği 35.000 frankı rüşvet vererek Srebrenica'dan kurtarıp Boşnakların güven içinde olduğu kız kardeşinin köyüne yerleşmesini sağlar. Keramet'in Şar, daha sonra kendisinden ziyade arkadaşının çektiği çileyi yansıtan

*"Geleceğin üstüne bir gülle gibi
Çöken hatıralar, savaş kadar ağır"*

mısralarını yazacaktır. (s. 266) Sadık ve eşi İsviçre’de işe başlar ama anne ve babası Bosna’da Teşanj’a döner. Boşnak bölgelerinde gıda sıkıntısı, yokluk yaşıyor. Sadık, Bosna’ya artık dönemez. Birer ay arayla da anne ve babası vefat ediyor.

İki aile Saraybosna’da şehitliği ve onun ortasındaki İzzetbegoviç’in anıt mezarını ziyaret ediyor. Şehit Boşnakların çoğunun 1970 doğumlu olduğunu görüyorlar. İzzetbegoviç’in mezar taşında “*Büyük Allahıma hamd olsun ki köle olmayacağız*” yazılıdır. (s. 270)

Savaş sırasında Boşnaklar, ilk zamanlar tesisat ve trafik lambası borularından silah yapıyorlar. Saraybosna, 2 Mayıs 1992-22 Şubat 1996 arasında Sırp larca kuşatma altında tutuluyor. BM sadece havaalanına hâkimdir. Şehre günde ortalama 329 bomba düşüyor. 22.07.1993’te ise, şehre 3777 bomba düşmüştür. Boşnaklar, Dobrinja-Butmir arasında yani havaalanı ile şehrin varoşu arasında karşılıklı olarak bir tünel kazıyor. Tünelin varoş çıkışında evi olan Sida Kolar (Nana), çıkan askerlere dört yıl su ve yemek vererek gönüllerde taht kurmuştur.

Şar Ailesi, bir gün Sadıkların yaşadığı Stenjak’a gider. Eşi Srebrenica’da şehit olan abla Hüzlo, aşağılandıkları için Raptiştah’tan Bosna’ya göç ettiklerini ama yaşadıkları acılardan sonra, orayı daha da çok özlediğini belirtiyor, Şar Ailesine Srebrenica katliamını anlatıyor: BM UNPROFOR komutanları, ya irtibatsızlıktan ya BM güvencesinde kaçanlarla nüfusu 50.000’e varan ve silahsızlandırılan Boşnak şehri Srebrenica’ya saldırıya ihtimal vermemekten ya da bazı UNPROFOR birliklerinin yer değiştirmesi sonucu bile bile göz yumaktan Sırp işgaline karşı çıkamaz. Srebrenica merkezinde görevli Hollandalı komutan ve askerleri Sırp larca karşı koymaz. Çok az kaçabilen vardır. İlk karışıklıkta öldürülenlerden sonra 20.000 Boşnak toplanır. BM hava gücü bile Sırp larca karşı kullanılmaz. Boşnaklar, Sırp ların insafına terk edilir. Hüzlo ve eşi, birçok Boşnakla Potoçari’de Hollandalı komutanın kontrolündeki kampa sığınır. Sonra eşini Tuzla’daki kampa gönderirler. Hollandalı komutan, bir kötülük yapılmayacağı garantisinin verildiğini söyleyerek Boşnakları Sırp larca teslim ediyor. Daha kamptan biraz uzaklaşıldıktan sonra Boşnaklar öldürülüyor. Ve sadece Srebrenica’da 8000 Boşnak’ın katledildiği sonradan anlaşılıyor. Hatırlayanlar vardır, bu konuda Türkiye’de “Mavi Kelebekler” dizisi çekilmişti. Kepçe veya greyderlerle uluorta gömülmüş cesetlerin bulunduğu toprak üzerinde mavi kelebekler uçuşmuş. Bu sayede Bosna’da katliama uğramış Boşnakların cesetlerine ulaşılmıştır.

Sadık, Radko Mladiç’in “*Srebrenica’yı kurtardık. Bu güzel şehri Sırp larca hediye ediyorum. Mutluyum, gün geldi Türklerden öcümüzü aldık...*” dediğini naklediyor. Hatta Mladiç’in Batılılara şirin görünmek için “*Kimseye zarar verilmeyecek*” sözünü de ekliyor. (s. 273) Boşnaklar, yolda kaçarken ve Srebrenica’da kampta katledilirken, Hollandalı askerler, kendilerine gönderilen içkilerle eğlence tertiplemişler. Lahey’de yıllarca görülen dava sonunda, Hollandalı komutana- Hafızam beni yanılmıyorsa-, galiba 300 Boşnak’ın katlinde kusuru olduğu için ceza verildi.

Keramettin Şar, daha Tito zamanında bile “*Adriyatik’ten İran’a Müslüman bırakmayacağız*” sloganı olduğunu; Sadık da Srebrenica’da duvarlara “*Bütün Türkler Türkiye’ye*” yazıldığını belirtiyor. (s. 274-275) Sadık Ailesi fertleri, yaşadıklarından dolayı psikolojik sıkıntı içindedir. Sadık’ın eşinin şehit düşen abisinin Mostar’daki evine giren Hırvatlar, sakladıkları dinarların yerini zorla söyleyip aldıktan sonra dağa götördükleri kız kardeşi ve annesine tecavüz ediyor ve onları öldürüyor. (s. 275) Foça kampından kaçıp kurtulan bir Boşnak, kampta kadınlar için ayrıca oluşturulan “Partizan” kampında, Boşnak kadınlara sistematik şekilde tecavüz edildiğini anlatmıştır. Hatta tecavüzler sonrasında doğan çocuklardan söz edilmiştir. (s. 275-276)

Sadık’ın eniştesi Amir’in kız kardeşi Fikreta, başka bir köydeki bir Boşnak’la evlidir. Bir gün Fikreta, doğduğu köye ziyarete gider. Kocas ve oğlu evde kalır. Müslümanlarla aralarında sürtüşme olmaması gereken Hırvat askerleri köye girer, Fikreta’nın da evi basılır. Kocası sakladığı yatalak annesi ve oğlunu baskı sonucu meydana çıkarır. İki Hırvat askeri, yatalak kadını battaniye içinde sallayarak ateşe atar, bir asker de oğlanı öldürür. Çıldırarak derecesine gelen kocayı sağ bırakırlar. Nahoş olayları, Boşnakların korkusunu uzaktan da olsa vicdan sahibi başka bir Hırvat kameraya almıştır. (s. 285) Sadık, arkadaşına Lahey’deki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yıllar sonra bile vahşet kasetlerinin ulaştığını belirtiyor. Keramettin Şar ise, “*İnsanlığın bittiği an bu olsa gerek*” diyor. Sadık, yaşadığı acıların etkisiyle dostuna “*İnsanlığımдан utandığım andı o an. Ayakdaşım bee, yıllar oldu,*

uyuyamıyorum, uyku girmiyor gözlerime, kabuslar görüyorum hep. Yardım et bana. Yardım et!..” diye adeta yalvarıyor. (s. 286)

Sadık, savaştan sonra döndüğü Bosna’da Stenjak’ta, restoranını ve sonra da evini Sırp'lardan geri alır. 1995’te Dayton Antlaşması’yla Saraybosna kuşatması kaldırılır. Aliya İzzetbegoviç, içine sindiremediği ve mecburen kabullendiği antlaşma için *“Acı bir ilaç, içmem gereken bir ilaç. Ben topraklarını işgal etmiş olan agresörler, Milošević ve Tudjman’la görüşmeyi sindiremiyorum. Bu adil bir barış olmadı, ancak savaşmaktan daha adil bir karar oldu. Mevcut durumda ve böyle bir dünyada, daha iyi sonucu elde etmem imkansızdı. Allah bilir, ben milletim ve ülkem için elimden geleni yaptım”* demiştir. BM Temsilcisi Petriç bile antlaşma için *“Bu Bosna’ya giydirilen bir deli gömleğidir”* demiştir.(s. 278-279) İzzetbegoviç, daha sonra televizyondaki bir söyleşide kendisine yöneltilen *“Size karşı bir soykırım yapıldı ama siz aynı derecede cevap vermediniz. Toleranslı davrandınız hep. Bu toleransınız nerden geliyor?”* sorusuna, *“Bizim genlerimizde bir Bogomollik var, artı kitabımız Kuran’dan hep toleranslı olmayı öğrendik. Biz Hz. İsa’yı tanıyoruz, ama Hristiyan âlemi Hz. Muhammed’i kabul etmiyor. Biz kırmadık dökmedik. Osmanlı da dört yüz yıl kiliselere dokunmamış. Neden? Çünkü kiliselerde Allah ismi anılmaktadır. İşte bizim toleransımız buradan gelmektedir.”* diye cevap veriyor. (s. 279)

Dayton Antlaşması’na göre, kurulan Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nde, Boşnak-Hırvat Federasyonu yüzde 51’e, Sırp tarafı yüzde 49’a hâkim kılındı. Yani Boşnakların beli kırılarak sonunun ne olacağı belirsiz ucube bir devlet yaratıldı.

Boşnaklarda *“Zaman her acıyı dindirir”* sözü vardır. Halkın sorumluluğunu taşıyan ve sayısız acılara şahit olan Aliya İzzetbegoviç ise, dünyaya insanlık, medenîlik örneği olması gereken şu sözleri söylemiştir:

“Savaşta büyük zulme uğradınız. Zalimleri affedip affetmemekte serbestsiniz. Ne yaparsanız yapın, ama soykırımı unutmayın. Çünkü unutilan soykırım tekrarlanır.” (s. 286)

Bunlar, Sadık’ın kısmen şahit olup anlattığı ve Keramet’in Şar’ın haberlerden duyduğu facialardır. Ya diğerleri!..

Sonuç

Doktor Keramet’in Şar, “anı roman” olarak nitelediği *“Şar Dağı Ayakdaşları”* eserinde, yüzyıllarca efendi olarak yaşadıkları topraklardan, büyük bölümü sonu gelmeyen göçlerle Türkiye’ye sığınarak zulümlerden kurtulan ama göç etmeyip veya edemeyip vatan saydığı topraklarda kalan Türklerin azınlık durumuna düşerek yaşadıkları sıkıntıları anlatmıştır. 1990’lı yıllarda ise, en büyük zulmü, Hıristiyan Bogomil Mezhebinde iken Balkanlara gelen Osmanlı Türkleri sayesinde Müslüman olan Boşnaklar yaşadı. Sırp’lar, onları Müslüman Boşnak olarak değil, doğrudan doğruya Türk olarak görüp tarihî intikamlarını aldıklarını söyledi. Avrupa veya Batılılar, diplomatik girişimleri uzatarak gözler önünde cereyan eden katliama mani olmadılar. Şar’ın otobiyografik roman da diyebileceğimiz bu hatıratı bir döneme ışık tutuyor. Balkanlarda yaşayan veya Türkiye’ye göç eden her Türk’ün yaşadıklarının kitap hâline getirmesinde büyük fayda vardır. İleride bu eserler, belge olarak kullanılacaktır.

Kaynakça

- 📖 Karakuş, Ertuğrul. Bir Hilâl Uğruna-Balkanlardan Anadolu’ya. Ankara: Bengü, 2018.
- 📖 Seyfullah, Sezen. Muhacir Yolu-Babaanne Torun Şiir İkliminde. Üsküp: Yeni Balkan, 2018.
- 📖 Şar, Keramet’in. Şar Dağı Ayakdaşları. İstanbul: Yaz, 2018.